

TADEUSZ TRUSZKOWSKI

Uwagi krytyczne o „Zasadach hodowlanych obowiązujących w państwowym gospodarstwie leśnym”¹

Критические замечания об „Лесоводственных правилах”, обязывающих в лесном хозяйстве

Critical Comment on „Principles of Silviculture in Force in National Forest Estate”

Nowo wydane „Zasady hodowlane” wykraczają poza ramy nakreślone tytułem, gdyż normują przede wszystkim w części I podstawowe i nadrzędne zagadnienie zagospodarowania. Dlatego ogólny tytuł „Zasady gospodarowania lasów pgl” byłby zupełnie uzasadniony gdyż zawarte w nim normy stanowią w powiązaniu z instrukcją urządzania podstawę sporządzania planów gospodarczych jednostek państwowego gospodarstwa leśnego obowiązując zarazem wykonawców przy projektowaniu i wykonywaniu rocznych planów produkcyjnych.

Pod tym kątem widzenia poddają krytycznej analizie tylko część I, tj. zasady zagospodarowania lasów, jako wywierające decydujący wpływ na kształtowanie ich struktury. Pomijam natomiast zebrane w części II zasady techniki hodowlanej, mające drugorzędne znaczenie.

Jako bardzo korzystne z punktu widzenia potrzeb praktyki, należy podkreślić powiązanie przyrodniczo-leśnej rejonizacji kraju z tymczasowymi zasadami typologii. Dają one pracownikom terenowym dobrą podstawę określania napotykaných typów lasu. Szczegółowy natomiast zestaw gospodarczych typów drzewostanów ma charakter sztywnego schematycznego zbioru szablonów.

Zasadniczy podział lasów na I grupę lasów ochronnych i II grupę lasów gospodarczych jest bezsprzecznie racjonalny i zdał już egzamin w terenie.

Wyróżnienie trzech rodzajów sposobów zagospodarowania: zrębowy, przerębwo-zrębowy i przerębwoy odpowiada obecnemu rozwojowi nauki i potrzebom praktyki. Gdy mowa natomiast o rodzajach rębni, powstają od razu wątpliwości, niejasność i ujawnia się pewne zamieszanie pojęć.

Definicję rębni podaną w § 27 można przyjąć ale w następującej modyfikacji: „rębnia określa zasady zespołu czynności z zakresu użytkowania lasu, stwarzających warunki odnowienia oraz wzrostu i rozwoju młodego pokolenia”. Nie wszystkie bowiem rębnie stwarzają najlepsze warunki. Można to twierdzić tylko o rębni przerębwowej, podczas gdy rębnia częściowa jest pod tym względem niedoskonała, zupełna

¹ „Zasady hodowlane obowiązujące w państwowym gospodarstwie leśnym”. Ministerstwo Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego. Naczelny Zarząd Lasów Państwowych. Warszawa, 1961 r.

natomiast wytwarza wybitnie złe warunki odnowienia. Można by po prostu powiedzieć krótko i jasno: „rębnia to sposób cięcia”. I uważam za konieczne uzupełnienie tego określenia dodatkiem: „bez względu na powierzchnię manipulacyjną”, co zamknęłoby drogę jakimkolwiek dalszym nieporozumieniom. Na pojęcie sposobu zagospodarowania składa się także oprócz rębni powierzchnia manipulacyjna, kierunek i nawrót cięcia, ewentualnie następstwo zrębowe, sposób odnowienia itp. Nie można zatem identyfikować podziału sposobów zagospodarowania na trzy zasadnicze grupy, z trzema rodzajami rębni.

Utożsamiając sposób przerębnowo-zrębnowy z rębnią częściową popełnia się błąd niemieckich leśników sprzed 100 lat, kiedy to C. Heyer zaliczył błędnie gospodarstwo Hartiga zrębami częściowymi (Schirmschlagbetrieb) do sposobów przerębnowych co spowodowało pomieszanie tego sposobu z gayerowskim gospodarstwem przerębnowo-zrębnowym (Blenderschlagbetrieb), nazwanym przez S. Sokołowskiego gospodarstwem dzielnicowo (obiegowo) — przerębnowym.

Gospodarstwo zrębami częściowymi stworzono w celu odnawiania górnym samosiewem gatunków ciężkonasiennych co wymaga równomiernego rozstawu nasienników, uzyskiwanego stopniowym równomiernym rozrzedzaniem drzewostanu macierzystego. Podana w § 27 „Zasad” definicja rębni częściowej byłaby pełniejsza i jaśniejsza, gdyby ją sprecyzować w określeniu: „powtarzanie na powierzchni manipulacyjnej coraz intensywniejszych równomiernych przerzedzeń, aż do zupełnego uprzątnięcia drzewostanu macierzystego”. Odnowienie nie powstaje tu sukcesywnie, lecz zasadniczo jednorazowo, przy wykorzystaniu jednego roku nasiennego jest zatem jednowiekowe, co jest charakterystyczne dla rodzaju zrębnowego, w którym posługując się rębnią zupełną lub częściową stwarza się jednowiekowe odnowienia.

Przypisywanie rębni częściowej właściwości wytwarzania sukcesywnie powstającego różnowiekowego odnowienia, jest nawrotem do błędnego mieszania zrębów częściowych z gospodarstwem dzielnicowo (obiegowo) — przerębnowym. Zalecanie na tej zasadzie rębni częściowej do zagospodarowania jakichkolwiek zespołów o mieszanym składzie, należy uznać za chybione.

Podane w § 28 zasady wyboru i stosowania poszczególnych rodzajów rębni wymagają wobec tego sprostowania na:

a) dla lasu zagospodarowanego sposobem zrębnowym właściwa jest rębnia zupełna (symbol I. ryc. 1) lub rębnia częściowa (symbol II. ryc. 2 i 3),

b) dla lasu zagospodarowanego sposobem przerębnowo-zrębnowym właściwa jest zasadniczo rębnia przerębnowa, pomocnicza także rębnia częściowa i zupełna, z zastrzeżeniem stosowania ich z reguły stopniowo na małych powierzchniach w znaczeniu hodowlanym, tj. o wymiarach w granicach połowy wysokości drzewostanu,

c) dla lasu zagospodarowanego sposobem przerębnowym właściwa jest rębnia przerębnowa (ciągła).

Należy zauważyć, że nadużywanie nazwy rębni (zdefiniowanej jako synonim sposobu cięcia bez względu na powierzchnię i podzielonej tylko na trzy rodzaje, do oznaczania różnych modyfikacji sposobu zagospodarowania, oznaczonych symbolami od I do IV zaciemnia systematykę, wywołuje pomieszanie pojęć i nieporozumienia. Ponadto „Zasady” zamiast stwarzać ogólne logiczne ramy postępowania w praktyce zawierają gotowe szczegółowe schematy oznaczone symbolami I — IV i ilustrowane rycinami 1—7. W ten sposób praktyka dostaje, podobnie jak zestawienie gospodarczych typów drzewostanów, sztywny system szablonów, sprowadzający wykonawców na wygodną drogę najmniejszego wysiłku stosowania gotowych wzorów, bez potrzeby samodzielnego krytycznego myślenia.

Przy rozpatrywaniu tych schematów zauważa się, że (poza przyjęciem w schemacie I normalnego w gospodarstwie zrębami zupełnymi następstwa zrębowego) w pozostałych schematach, nie wyłączając nawet tzw. rębni przerębowej, zastosowano układ pasów manipulacyjnych różnych etapów cięć według intensywności malejącej w kierunku cięć, jak gdyby przejęty ze schematycznego podziału smugi w oryginalnym sposobie smugowo-przerębowym.

Schemat tzw. rębni częściowej (symbol II) odpowiadający gospodarstwu wąskimi zrębami częściowymi powstał tu widocznie ze zniekształcenia smugowo-przerębowego gospodarstwa po rozszerzeniu smug w wąskie zręby częściowe, co pierwotnemu postępowaniu przerębowo-zrębowemu nadało charakter wybitnie zrębowy. Zastosowanie tego sposobu gospodarstwa stwarzającego jednowiekowe odnowienia, należałoby logicznie ograniczyć do II grupy lasów w nizinnych dzielnicach przyrodniczolesnych. Dopuszczanie go do stosowania w VIII dzielnicy Karpackiej, gdzie większość lasów, spełniających ważne wodochronne zadania, zaliczono już do I grupy lasów ochronnych stwarza niebezpieczeństwo powstawania struktury lasu nieodpowiedniej do spełniania tych zadań.

Poważną luką w „Zasadach” jest to, że nie zawierają one oryginalnego nie wypaczonego smugowo-przerębowego sposobu zagospodarowania, jednego z typowych sposobów przejściowego rodzaju przerębowo-zrębowego, nadającego się szczególnie do zagospodarowania górskich lasów wodochronnych. Stosowanie w następstwie tego braku, w górskich lasach wodochronnych zrębowego gospodarstwa według schematu tzw. rębni częściowej (symbol II) powoduje już znaczne szkody.

Drugi typowy sposób przerębowo-zrębowy, znany według S. Sokołowskiego, pod nazwą gospodarstwa dzielnicowo (obiegowo) — przerębowego, został w „Zasadach” wciśnięty w schemat o dziwacznie skombinowanej nazwie rębni częściowej — gniazdowej (symbol III). Gniazdowa forma rębni przerębowej polegająca na nierównomiernym przeredzaniu drzewostanu w kształcie gniazd rozszerzanych stopniowo orębami, wyklucza jakąkolwiek styczność z równomierną rębnią częściową.

Widoczne w przytoczonym przykładzie pomieszanie pojęcia „częściowości” ze „stopniowością” przy pomijaniu w definicji rębni częściowej charakterystycznej równomierności przeredzeń jest podstawowym błędem wywierającym zgubne skutki w praktycznym zastosowaniu. Właściwą ilustrację sposobu dzielnicowo-przerębowego mogłaby stanowić raczej ryc. 7, obrazująca postęp przerębów od początkowych nierównomiernych cięć grupowych, przez etap cięć gniazdowych i orębów do uprzątnięcia włącznie.

Wspomniane oba sposoby przerębowo-zrębowe, zarówno sposób smugowo-przerębowy, jak też dzielnicowo (obiegowo) — przerębowy, mają o tyle wspólną cechę z gospodarstwem zrębami częściowymi, że operują ograniczonym okresem odnowienia, co powoduje mieszanie tych zupełnie różnych sposobów zagospodarowania. W obu sposobach przerębowo-zrębowych stosuje się z natury rzeczy powolny postęp cięć, a więc dłuższe okresy odnowienia, podczas gdy gospodarstwo zrębami częściowymi, posługujące się do odnowienia zasadniczo jednym rokiem nasiennym, zadowala się stosunkowo krótkim okresem odnowienia.

Nie długość okresu odnowienia jednak stanowi podstawową różnicę omawianych sposobów zagospodarowania lecz stosowanie równomiernej rębni częściowej w sposobie zrębowym i równoczesne odnawianie na całej powierzchni manipulacyjnej, z rezultatem jednowiekowego odnowienia. Podczas gdy oba sposoby przerębowo-zrębowe stosują zasadniczo nierównomierną rębnię przerębową, a jeśli nawet posługują się pomocniczo, jak gospodarstwo smugowo-przerębowe, rębnią częściową a nawet zupełną, to jednak odnowienie odbywa się tam zawsze stopniowo na małych powierz-

chniach w znaczeniu hodowlanym, co daje w rezultacie nierównowikowe odnowienie na powierzchni manipulacyjnej. Zasadnicza różnica polega tu zatem na stwarzaniu odmiennej struktury lasu.

Do mieszania sposobów przerębowo-zrębowych z gospodarstwem zrębami częściowymi przyczynia się też posługiwanie się ogólnie nazewnictwem zapożyczonym z gospodarstwa zrębami częściowymi jak nazwy różnych cięć, szczególnie cięcia uprzątającego.

„Zasady” posługują się także ogólnie terminem „klasy odnowieniowej”, typowym dla gospodarstwa zrębami częściowymi, w którym normalnie jako gospodarstwie zrębowym, klasy wieku są rozdzielone. Klasa odnowieniowa powstaje tu na całej powierzchni manipulacyjnej zrębu okresowego z chwilą pojawienia się pod okapem starodrzewiu najmłodszej klasy wieku po udanym zrębie obsiewnym. Po uprzątnięciu drzewostanu macierzystego klasy wieku są nadal rozdzielone, co jest charakterystyczne dla rodzaju zrębowego. Ostatecznie można mówić o klasie odnowieniowej wszędzie, gdzie w drzewostanie rębny przeważnie najstarszej klasy wieku, pojawia się najmłodsza (pierwsza) klasa wieku w postaci zaczątków podokapowego odnowienia.

W postępowaniu smugowo-przerębowym odnowienie pojawia się pod okapem starodrzewiu na wewnętrznej smudze. Wtedy powstaje tam przejściowo klasa odnowienia. Po uprzątnięciu brzegu, odnowienie przechodzi na zewnętrzną smugę pod boczną osłonę brzegu. Klasy wieku zostają rozdzielone. Klasa odnowienia powstaje na kolejnej wewnętrznej smudze w obranym kierunku cięć.

W postępowaniu dzielnicowo (obiegowo) — przerębowym może analogicznie powstać przejściowo klasa odnowieniowa w najstarszej dzielnicy, skoro w następstwie pierwszych przerębów pojawią się tam podokapowe ośrodki odnowienia. W dalszym rozwoju postępowania klasy wieku mieszają się ze sobą na powierzchni manipulacyjnej dzielnicy, analogicznie, jak w gospodarstwie przerębowym, gdzie wszystkie klasy wieku są stale ze sobą zmieszane na powierzchni całego obrębu. W gospodarstwie przerębowym nie da się dlatego ściśle stosować takich określeń jak „klasa odnowienia, uprzątanie” itp. jakkolwiek ciągle odbywa się tam uprzątanie dojrzałych drzew i pojawiają się pod okapem nowe ośrodki odnowienia. Ciągłe te przemiany odbywają się zawsze stopniowo na małych powierzchniach w znaczeniu hodowlanym, pozostających w ekologicznym zasięgu całego zespołu. Nie można też oczekiwać powodzenia i jasności usiłowanego wtłoczenia tego sposobu zagospodarowania w szablony schemat zapożyczony z postępowania zrębowego (symbol IV, ryc. 7).

Ścisłe rozgraniczenie sposobów zrębowych od przerębowego i od sposobów przerębowo-zrębowych leży w interesie stworzenia dla praktyki solidnych i jasnych podstaw zagospodarowania. Do uzyskania większej jasności przyczyniłoby się wyeliminowanie ze schematu I formy tzw. rębni zupełnej-smugowej (symbol I. c). W określeniu szerokości takich zrębów do 30 m tkwi sprzeczność z prawidłowym pojęciem smugi, której szerokość w granicach połowy wysokości drzewostanu gwarantuje jej charakter małej powierzchni w znaczeniu hodowlanym. Wymiar szerokości 30 m wykracza znacznie ponad tę granicę, dorównując prawie całkowitej wysokości drzew, osiąganey przez nasze gatunki o najwyższym wzroście, jak jodła, świerk i modrzew. Bezkrytyczne stosowanie w praktyce takich schematów obarczonych zniekształceniami może wywołać w lesie długotrwałe ujemne następstwa.

Bardziej celowe wydaje się umożliwienie przy sporządzaniu planów gospodarczych, ustalania w ramach ogólnych norm głównego sposobu zagospodarowania obrębu, z dopuszczeniem odchyłeń w kierunku innych pomocniczych modyfikacji, w miarę wymagań lokalnych warunków.

Przy sposobie smugowo-przerębowym posługując się przede wszystkim rębnią przerębową można pomocniczo stosować, w miarę wymagań warunków drzewostanowych także rębnię częściową, a nawet zupełną w formie podobnej do schematu I. c, jednak zawsze w ramach głównego sposobu tj. z ograniczeniem szerokości do wymagań prawidłowej smugi. Takie obrzeżne cięcia zupełne mieszczą się doskonale w ogólnym postępowaniu smugowo-przerębowym, którego cecha odnawiania zawsze na smugach tak wąskich, że zachowują charakter małych powierzchni w znaczeniu hodowlanym, uzasadnia zaliczenie tego sposobu zagospodarowania do rodzaju przerębowo-zrębowego.

Poważne niebezpieczeństwo popełniania w praktyce błędów wskutek bezkrytycznego stosowania gotowych szczegółowych formułek kryje się w usiłowaniu ustalenia w „Zasadach” sztywnych nawrotów cięć dla każdej modyfikacji. Nawrót cięć jest uzależniony od wielu różnorodnych i zmiennych wymagań. Wymagania te należałoby w każdym przypadku na miejscu rozważać i wypośredkować odpowiedni elastyczny nawrót z możliwością przystosowania go do zmiennych warunków w ciągu okresu gospodarczego.

Jako na ogół pożądane i korzystne należy podnieść przejście od sposobu smugowo-przerębowego i zastosowanie w schematach II i III rozdziału etapów cięć częściowych i gniazdowych na pasy manipulacyjne, uszeregowane pod względem intensywności cięć malejącej w obranym ich kierunku. Ograniczenie powierzchni zrębów częściowych i powierzchni manipulacyjnych przerębów gniazdowych do pasów odpowiadających wąskim zrębom, jako typowych, stanowi postęp w porównaniu z normalną dawniej typową manipulacją w obu tych sposobach zagospodarowania na powierzchni całych pododdziałów w postaci szerokich zrębów. Ograniczenie to przyczynia się do polepszenia warunków odnowienia, a zarazem do zmniejszenia zagrożenia przez wichry burzowe. Korzyści te są tu uzależnione (zarówno jak w gospodarstwie smugowo-przerębowym, aczkolwiek nie tak decydująco jak tam), od wyboru kierunku cięć dogadzającego obu tym wymaganiom.

Twórca gospodarstwa smugowo-przerębowego C. Wagner zaleca generalnie kierunek cięć z północy, od którego nie należy odstępować, gdy nie ma zniewalających powodów.

Logiczna hierarchia ważności obu wspomnianych dziedzin hodowli i ochrony lasu nakazuje zarówno przy wyborze kierunku jak też nawrotu cięć stawianie na pierwszym miejscu wymagań hodowli, gdyż stwarzanie odnowień i wychowanie młodego pokolenia zgodnie z warunkami przyrodniczymi prowadzi do struktury lasu najodporniejszej na zagrożenia. Względy ochrony lasu muszą zatem ustąpić na drugi plan.

Na tym zasadza się według słusznych dowodzeń Wagnera kompromis wymagań hodowli i ochrony lasu. Rozumując dalej w tym kierunku, należy inne względy, jak użytkowanie odsunąć na jeszcze dalszy plan.

Dlatego wyszczególnione w § 31, p. 5 „Zasad” względy wyboru kierunku cięć dla tzw. rębni częściowej należałoby zgodnie z hierarchią ważności uszeregować raczej następująco:

a) stworzenie jak najlepszych warunków dla inicjowania wzrostu i rozwoju odnowień,

b) celowość odsłonięcia istniejących pełnowartościowych odnowień pod osłoną, przede wszystkim gatunków głównych i cennych domieszkowych,

c) kierunki lokalne przeważających wichrów burzowych. w związku z czym wybór kierunku cięć na obszarach górskich i podgórskich winien być oparty na wyniku szczegółowego badania warunków lokalnych,

d) lokalna rzeźba terenu decydująca o kierunku zrywki i transportu drewna.

Podobne uszeregowanie względów stosowania nawrotu cięć (na pierwszym miejscu wymagań hodowli, na ostatnim użytkowania), wpoiłoby wykonawcom właściwą hierarchię ważności różnych krzyżujących się i przeciwstawnych wymagań.

Korzystne stosowanie regionalnej próby gospodarstwa smugowo-przerębowego w górskich wodochronnych lasach Beskidu Żywieckiego starałem się przedstawić w referacie wygłoszonym oraz w dyskusji prowadzonej przy pokazach prób w lesie, na konferencji Polskiego Towarzystwa Leśnego w Żywcu w listopadzie 1959 r., poświęconej temu zagadnieniu, następnie zaś w dwóch artykułach ogłoszonych w „Sylwanie” — nr 5/1960 i 9/1960.

Reasumując, nazewnictwo i systematyka w zakresie gospodarowania lasu są dotychczas nie ustalone, dowolne, pełne rozbieżności. Wprawdzie tzw. „rębnia smugowo-częściowa” znikła z „Zasad”, ale wprowadzona tzw. „rębnia częściowa” (symbol II) rości pretensję przynależności do sposobu przerębowo-zrębowego. W „Zasadach” nie ujęto jeszcze sposobu smugowo-przerębowego, jako rzetelnego przykładu rodzaju przerębowo-zrębowego, zniekształcając równocześnie drugi typowy sposób tego rodzaju, dzielnicowo-przerębowy w szablonowy schemat (symbol III). Praktycznej współpracy administracji lasów państwowych, a szczególnie Biura Urządzenia Lasu i Projektów Leśnictwa z Kołem PTL w Żywcu dotychczas nie było. Rozpoczęta natomiast w lasach Beskidu Żywieckiego regionalna próba gospodarstwa smugowo-przerębowego ulega nadal wypaczeniom w kierunku szablonowego gospodarstwa zrębami częściowymi, a nowe wydanie „Zasad” dostarcza temu wypaczeniu podstawy zaliczając tzw. rębnię częściową (symbol II) do rodzaju przerębowo-zrębowego.

Można spodziewać się, że współpraca praktyków-leśników z Ministerstwem LiPD w kierunku ustalenia i ujednolicenia nazewnictwa i systematyki w zakresie zagospodarowania lasu byłaby owocna. Bardzo pożądanym z punktu widzenia praktyki wydaje się być używanie w ramowych resortowych zarządzeniach poprawnego nazewnictwa i systematyki, w celu uzyskania dobroczynnej jasności, gdyż za teoretycznymi zniekształceniami następują w praktyce wypaczenia istoty sposobów zagospodarowania, wywołujące szkody w lesie. Dlatego godne jest zalecenie przesunięcie gospodarstwa wąskimi zrębami częściowymi, zwanego w sposób zbyt uproszczony „rębnią częściową” (symbol II) na właściwe miejsce do rodzaju zrębowego, obok tzw. „rębni zupełnej” (symbol I), przy równoczesnym wyeliminowaniu z tej ostatniej formy noszącej nieśluszenie nazwę „smugowej” (symbol I. c).

Godnym zalecenia wydaje się być ograniczenie obu sposobów rodzaju zrębowego do II grupy lasów gospodarczych oraz wprowadzenie do „Zasad” prawidłowych sposobów rodzaju przerębowo-zrębowego, a mianowicie: sposobu smugowo-przerębowego i sposobu dzielnicowo-przerębowego, rębnią gniazdowo-przerębową, jako typowych do zagospodarowania lasów I grupy lasów ochronnych.

Praca wpłynęła do Komitetu Redakcyjnego 31 lipca 1962 r.